

Výživa armád za světové války.

(Dokončení.)

4. Výživa za ústupů.

Ustupující vojsko používalo zásob uložených v týlu. Odřady musily ustupovati co nejdříve, aby nezatarasily vojsku cestu. Obtížnější byla situace, když se ustupovalo jiným směrem než k základně výživy, jako se to stalo v září 1914 zeměbraneckému sboru gen. Woyrsche, jenž byl zadním vojem ustupujícího rakouského vojska. Sbor neměl u sebe proviantních kolon, poněvadž musily být odeslány dříve, aby nepřekážely při pochodu písčitým a močalovitým územím řeky Tanevu. Sborová pekárna zastavila bez rozkazu výrobu a dala se na ústup nesprávným směrem. Situace se mohla státi snadno kritickou, kdyby ji nebyl zachránil dostatek místních zdrojů. Podobná situace nastala za ústupu 9. armády v Polsku v říjnu 1914.

Ústupy úseků fronty, nikterak řídké, mívaly zpravidla v zápětí ztráty zásob.

Ke konci světové války prožilo německé vojsko ústup, který nebyl ani očekáván ani připraven.

Vojska vracející se z východu a jihovýchodu žila z armádních zásob, dovoz byl nepatrný, výživa ponechána intendantům a tělesům.

Jinak tomu bylo na západě. Dnem 8. srpna 1918 započaly úspěšným útokem Angličanů těžké boje, jež vedly k porážce německého vojska. Do začátku září, kdy dorazily 17., 2., 18., 9. a 7. armáda do posice, zvané Siegfriedovy, bylo ztraceno území, dobyté teprve na jaře 1918. Význam této ztráty pro výživu nebyl valný, ačkoli byly ponechány nepříteli některé sklady a i část sklizně. Citelnější a nenahraditelnou ztrátu přinesl však další ústup do posice jménem Hermann-Hunding-Brunhild. Posice probíhala středem dřívějšího etapního území a bylo jí dosaženo v polovině října. Na odsun nashromážděných zásob, pocházejících ze sklizně, nezbylo času; jen jateční dobytek byl závčas odehnán. Dovoz potravin byl omezen v tomto období na nejn nutnější míru, neboť situace železniční dopravy byla neutěšená. Aby byly uvolněny zatarasené dráhy, počato velkorysě vyklizování tratí, při čemž byly všechny vojenské vlaky za frontou odeslány do zápolí a tam vyloženy. Toto opatření se týkalo i proviantních vlaků.

Cílem dalšího ústupu byla posice Antverpy—Maasa. Výživa vojsk byla stále svízelnější. Plné a důkladné využití místních zdrojů bylo nezbytné a jen zřetel na obyvatelstvo mohl je omeziti. Především musily být ponechány obyvatelstvu zásoby neutrálních vyživovacích komisí (španělsko-americké a španělsko-holandské), které dodávaly potraviny pro obsazené části Belgie a Francie. Převážně zásob ze staré posice do posice antverpské mohla počiti až po uvolnění zatarasěných železničních tratí, což nemohlo být provedeno před 26. říjnem. Byly tedy odeslány potraviny po Maase do Lutychu, kde se nahromadilo v brzku značné loďstvo. Výživa za tohoto ústupu byla velmi svízelná. Armády pravého křídla neměly žádných zdrojů. Dne 8. listopadu musil naříditi generální ubytovatel, že v příštích osmi dnech bude dovážena jen výživa, ani muniční vlaky neměly přednosti. Bylo však již pozdě, neboť etapa přestala již fungovati, dovoz vázl.

Dne 11. listopadu nastalo příměří. Hlavní velitelství usilovalo o to, aby dovoz byl znovu zahájen. Proviantní sklady v zápolí byly armádám přiděleny podle nové situace. Odesílání proviantních vlaků ze zápolních skladů k armádám neobešlo se bez obtíží, neboť v mnoha místech bránilo místní obyvatelstvo odjezdu vlaků. Dobré služby ko-naly dělnické a vojenské rady, zabraňující zejména krádežím vojen-ského zboží.

Velkým nebezpečím pro výživu vojsk byly ony hordy vojáků, které, hnány nezkrotnou touhou po domově, pádily před armádami a plenily nesmyslným způsobem vše, co jim přišlo do rukou.

Na Rýně nalezly ustupující armády nějaké zásoby v tamních proviantních skladech; tyto zastavily však dnem 25. listopadu čin-nost a armádám musily býti přiděleny nové sklady, jako Hamburk, Hannover, Kassel, Štětín, Frankfurt n./O., Drážďany, Erfurt a jiné. Vyjednávání, aby ustupující vojsko bylo živeno obyvatelstvem, ne-měla výsledku.

Armáda se však poznenáhlu rozdrobovala a tím zanikla i různá zařízení a opatření vyživovací služby.

5. Výživa v krajinách hornatých.

Ve Vogésách, Alpách, Karpatech, v Sedmihradsku a Macedonii bylo třeba zvláštních opatření, aby byly překonány potíže, vzniklé neschůdností horského terénu. Z etapních skladů, položených v ní-žině, rozbíhaly se dopravní cesty po údolích, oddělených neschůd-nými horami, jež znemožnily příčné posuny.

Z údolí vedly pak k posicím lanové dráhy, jež odevzdávaly svůj náklad kolonám nosičů nebo soumarů, které se plazily po úzkých horských stezkách, aby se dostaly k vojsku.

Zvláštní péče vyžadovala výživa stráží, umístěných na vysokých, zasněžených horách, k nimž nebylo mnohdy v zimě po celé týdny přístupu. Tyto stráže byly vybaveny trvanlivými potravinami a opa-třeny před zimou ovцами a kozami.

Při ofensivě v Itálii na podzim 1917 ukázaly se veliké přípravy pro přechod obrovského horského pásma zbytečnými, protože vojsko neočekávaně rychle postupovalo. Přes to byla výživa znesnadněna malým výkonem železnic; proviantní vlaky musily býti rozdělovány a odsunovány po skupinách na různých tratích, čímž trpěl přehled dovozu. Německá vojska byla odkázána v tomto období na rakouskou výpomoc, zejména v zásobování chlebem.

E. Využití místních zdrojů armádou v poli.

Nejjednoduššího způsobu, využití místních zdrojů, stravování obyvatelstvem, používala německá vojska za světové války zprvu jen zřídka a v malém rozsahu. Naučila se však velmi brzy opatřiti si potřebné potraviny v místě, kde byla. Za pohybné války byla výživa jen tehdy dostatečná, bylo-li vydatně využito místních zdrojů.

Jakmile se počala posíční válka, bylo zřejmé, že dosavadní způ-sob exploatace, při níž útvary prostě odebraly vše, čeho jim bylo třeba, aniž se staraly, jak bude opatřena náhrada, již nestačí, aby za-bezpečil výživu vojska po delší dobu.

Vojenská správa musila se zabývatí otázkou, jak využití místních zdrojů trvale pro výživu vojsk i obyvatelstva. Neběželo tu jen o orga-nisací exploatace. Bylo i nutné upravití a podporovati výrobu a ome-zití spotřebu.

První podnět k vypracování směrnic pro použití zemědělských produktů v obsazeném území dala nutnost zmocnití se zbytku sklizně

1914 na západě, pokud jí nebylo již použito vojskovými tělesy, a pečovali o podzimní osev. Směrnice vypracoval „Hospodářský výbor“ etapních inspekci, skládající se z náčelníka štábu, etapního intendanta, přednosty civilní správy a zemědělských odborníků. Místo výborů byla později zřízena „Zemědělská oddělení“ u armádních velitelství.

Na pozemcích hospodařili majetníci; kde jich nebylo, svěřeno hospodářství zemědělcům ze stavu vojska.

Celé území bylo rozděleno na zemědělské okresy, jež odpovídaly etapním okresům, a v každém okrese svěřena správa a dozor důstojníkovi-zemědělci. Pokud nestačilo civilní obyvatelstvo, aby zdolalo zemědělské práce, bylo použito zajatců a i vojenských oddílů, na frontě postradatelných. Koně a vozy dodávaly vozatajské kolony a vojsková tělesa.

Za sklizené výrobky placeno hotově. Za pozemky, na nichž hospodařili vojenští orgány, platila vojenská správa nájem obcím, aby mohly později vyúčtovat s nepřítomnými vlastníky.

Touto organizací bylo dosaženo, že roku 1916 činila obdělaná půda na západě 82% osevné plochy proti 43% roku 1915.

Úlohou vojenských velitelství bylo podporovatí zemědělství přidělováním dělníků, koní a povozů, zachycovatí a chránití sklizení a zabránití tomu, aby obyvatelstvo nespotřebovalo více, než nařízeno. To se netýkalo jen plodin, ale i drůbeže, vajec, mléka, ovoce a pod. Sepsány úplné katastry dobytka, podle nichž stanoveny dodávky jatečného dobytka. Zřizovány mlékárny, cukrovary, lihovary, továrny na marmeládu, kyselé zeli, umělé krmivo a jiné.

V Belgii bylo polní hospodářství v rukou obyvatelstva samého, poněvadž jen málo zemědělců opustilo zemi. Okupační vojsko žilo ze země; potraviny a krmivo byly kupovány za hotové, poněvadž náklady na toto vojsko byly již započteny do kontribucí. Od jara 1916 nebrala německá správa z Belgie žádných potravin ani pro polní armádu ani pro okupační vojsko, protože jen s touto podmínkou povolila Anglie zámořský dovoz potravin pro obyvatelstvo obsazené Belgie.

V Polsku (generální gouvernement Varšava) svěřeno využití zemědělských zdrojů civilní správě za účasti armádní intendance. Pro nucené dodávky vypracován podrobný výpočet a plán. Pro dopravu bramborů stanovena značná omezení, čímž vojsku usnadněn nákup. Nashromážděné obilí a brambory sloužily výživě vojsk, přebytek odvezen do Německa.

V Rumunsku byl zřízen zvláštní „Hospodářský štáb“, jemuž svěřena péče o zemědělství, výrobu, finančníctví a exploataci všech zdrojů. Rumunsko dodávalo před svým vstupem do války spojencům značné množství pšenice a kukuřice a proto byly skládány v okupaci velké naděje. Zemědělství utrpělo však již po krátké válce tou měrou, že bylo třeba značné energie, aby výroba dosáhla bývalé výše. Získané produkty byly rozdělovány spojencům podle sjednaného klíče.

Výsledek exploatace Rumunska byl značný; zaručil výživu vojsk jsoucích v Rumunsku a Macedonii, dovolil značný vývoz do Německa a na západní frontu, takže nabyl dalekosáhlého významu.

V Ukrajině byla prováděna exploatace občanskou organizací. Naděje do Ukrajiny kladené zklamaly. Výtěžky byly malé a musily býti odváženy většinou do Rakouska, stojícího tehdy již nad propastí hladu.

V Makedonii bylo vyhrazeno s počátku německému vojsku vlastní etapní území od Dunaje k řeckým hranicím. Ale hlavní německé velitelství zřeklo se této etapy již 1. ledna 1916 z důvodů politických. Bulharsko pohlíželo totiž na obsazené území jako na zemi bulharskou (Nové Bulharsko) a zavázalo se, že bude živiti samo německé vojsko v zemi jsoucí. Ježto závazky své nesplnilo dostatečnou měrou, sahalo vojsko v nouzi k svépomoci.

V Rakousko-Uhersku byl německému vojsku nákup potravin zakázán. Při nedostatečné výkonnosti rakouských železnic a daleké cestě ze zápolí k frontě byla výživa těchto vojsk často vážně ohrožena. Za takové situace živilo se vojsko z místních zdrojů, aniž se staralo o zákazy, což pak bylo příčinou trapných rozkladů.

Celková statistika exploatace obsazených území nebude asi nikdy sepsána; jisté však je, že by bez důkladného využití těchto zdrojů výživa německého vojska za světové války bývala nemožná.

F. Opatřování proviantu v zápolí.

S počátku opatrovaly proviant pro armádu v poli zápolní proviantní sklady volným nákupem. Aby byla znemožněna zhoubná konkurence četných nakupujících míst, zřídila vláda dne 22. srpna 1914 ústřednu pro zajištění potřeb vojenské správy a přičlenila ji k říšskému ministerstvu vnitra.

Když pak koncem roku 1914 činila i výživa obyvatelstva značné potíže, byl volný nákup zakázán, a v lednu 1915 zabaveny mouka, žito a pšenice a v červnu 1915 i ječmen a oves. Ze zabavených zásob byla přikázána potřeba vojska proviantním skladům.

Jatečný dobytek byl kupován s počátku s pomocí zemědělských organizací, později i obchodníků s dobytkem. V březnu 1916 pojata pak množství pro vojsko potřebné do všeobecného vyživovacího plánu.

Vojenská správa byla postupně vylučována i co do volného nákupu bramborů, zeleniny, cukru, ryb, tuků a j., a ztratila tak všecken vliv na opatřování potřeb. Neměla nikdy jistoty, že přísuny potravin, jež rozhodují o bojové schopnosti vojsk, jsou zabezpečeny. Po dlouhých jednáních byl jmenován generální intendant roku 1917 mimořádným členem válečného vyživovacího úřadu; nalézal sice při všech poradách porozumění pro potřeby vojska, ale nejistota v pravidelných přidělech nepřestala. Často se stalo, že generální intendant získal na dlouhých poradách nejnutnější potřebu, a když se vrátil do hlavního stanu, nalezl tam již telegramy, které dohodu zvrátily.

Systém vázaného hospodářství potravinami vedl k tuhé centralisaci výživy v rukou generálního intendanta. Na počátku každého hospodářského roku musily býti zpracovány přesné výpočty spotřeby a do nich pojaty předvídané výsledky obsazených území. Takové výsledky předvídati je věcí neobyčejně choulostivou, neboť nelze na rok napřed zjistiti, jaká bude úroda a která území budou vojskem obsazena.

Spoustou nejrůznějších nařízení, podrobných hlášení, přehledů a výkazů, jež takový systém výživy vyžadoval, vzrostly písemné práce tou měrou, že byly právem odsuzovány a nazývány byrokratismem, pro nějž není v poli ani místa ani času.

G. Zásobování chlebem.

Péče o chléb byla v popředí otázek výživy. Dávka pro vojsko stanovena na 750 g denně.

V únoru 1915 byla snížena dávka chleba pro vojsko v Belgii a v etapě na 600 g.

V březnu 1917 stanovena jednotná základní dávka chleba na 500 g; armádní velitelství byla zmocněna zvýšiti základní dávku takto:

1. útvarům v horách vyšších než 1000 m na . . . 1000 g
2. „ v přední linii za boje na . . . 750 g
3. „ vyšším z boje po 10 dní na . . . 750 g
4. „ těžce pracujícím na . . . 600 g

Posudky z fronty uznávaly, že zvýšené dávky chleba není ani tolik potřebí za bojů jako spíše před nimi a po nich. Rovněž tak, že vydatnější strava je nutná i na klidných frontách, jsou-li konány těžší práce. Proto nařízeno v únoru 1918 toto odstupňování:

- a) útvary v horách měly nárok na . . . 1000 g,
- b) letci a pozorovatelé měli nárok na . . . 833 g,
- c) mužstvo mladistvé mělo nárok na . . . 750 g,
- d) mužstvo starší než 42 let mělo nárok na . . . 750 g,
- e) útvary v etapě měly nárok na . . . 600 g,
- f) mužstvo při lehké práci mělo nárok na . . . 500 g.

I na frontě bylo poznáno, že stejná dávka pro všechny vojiny má v zápětí plýtvání chlebem. Činěny návrhy, aby byly zavedeny na frontě „chleбенky“, a to tak, že by vojin měl nárok na chléb v určité výměře a dostával za neodebraný chléb peněžitou náhradu. Pokusy učiněné v této věci se nezdařily; byla tu i obava, že se vojin zřekne značné části chleba in natura a odepře si tak důležitou součástku výživy, aby získal z jakýchkoli důvodů peníze.

Jakost chleba klesala obdobně jako v zápolí. Vymílání mouky na 94% vynucené nouzí snížilo trvanlivost chleba a podporovalo jeho plesnivění.

Jako náhražka za chléb byl vydáván vaječný suchar, vyráběný z pšeničné mouky. Ač to bylo pečivo velmi výživné, bylo přec jen nedostatečnou náhradou za chléb. Když byl suchar součástí železné dávky, býval konsumován z dlouhé chvíle nebo odhazován jako nepohodlné břímě. Ve skladech býval pak v nadlidem pro krysy. Svého účelu, nahraditi čerstvý chléb, suchar nesplnil.

H. Zásobování masem.

S počátku bylo masa dostatek. Útvary nalézaly v ubytovací oblasti dostatečné množství jatečného dobytka, který si samy porážely. Tento způsob zásobování masem byl útvarům pohodlný a vítaný, neboť dávky nemusily býti přesně dodržovány. Trval-li však nákup v téže krajině delší dobu, byl dobytek zakrátko vyhuben a útvary byly bez masa.

Vojenská správa byla tedy nucena upravití řádné a racionální hospodaření s masem. Zřízeny polní jatky u divisí, v nichž odbíraly útvary maso podle počtu a dávky.

Po dlouhou dobu dostával německý vojin celou předepsanou dávku masa. Když však nastal v zápolí nedostatek, bylo nutno zmenšiti dávku i pro vojsko. Dávka snížena v březnu 1916 z 350 g na 300 g, v dubnu téhož roku nařízen jeden bezmasný den v týdnu. V Rumunsku zavedeny dva bezmasné dny a v ostatních dnech vydáváno mužům již jen 200 g denně. Na východě náleželo mužům v operačním pásmu 250 g, v etapě 200 masa denně.

Potíže při opatrování dobytka v zápolí byly čím dále tím větší. Nedostatek vyvrcholil v skutečnou nouzi. A tak se stalo, že armády zůstaly bez zásob i před akcemi většího slohu.

Výroba masových konserv musila býti omezena jednak pro nedostatek dobytka, jednak pro nedostatek bílého plechu. Bylo zkoušeno použití jiných vhodných nádob, pokusy nebyly však dokončeny.

Mořské ryby, jež byly také vydávány místo čerstvého masa, netěšily se nikdy zvláštní přízni.

I koňské maso bylo hojně konsumováno. Všeobecná nařízení pro tento konsum nebyla však vydána, aby v nepřátelských zemích nebyl utvrzen dojem, že v Německu hrozí hlad.

I. Zásobování brambory.

Vedle chleba a masa byly pro Němce hlavní potravinou brambory. Ani nejskromnější voják se nemohl bez nich obejít. Bylo počítáno s tím, že bramborů bude všude dostatek, takže vojsko jich bude mít dosti a že nebude přisun ze zápolí nutný. Již pro jejich velkou dávku se zdálo, že je nebude možno dopravovati do pole.

Skutečně našlo také vojsko za pohybné války v příslušném území dostatečné množství bramborů. Na východní frontě byly nejvydatnější bramborové kraje přímo za frontou a na západě mohla vypomoci bohatá Belgie.

V pozdějších letech byla hrazena na západě již jen třetina potřeby a na východě ztěžovaly nepříznivé cesty soustředování. Nedostatek bramborů byl na bojišti rumunském a srbském.

Musil býti tedy zařízen stálý dovoz ze zápolí. Vládní nařízení o maximálních cenách, o zákazu používati bramborů jako krmiva, o zmenšení výroby lihu a jiné nezajistily přesné dodávky. Zvlášť nepříznivou situaci měly proviantní sklady v západní části říše na sever od Koblence, jež zásobovaly severní část západní fronty. Přídělené okresy nemohly jim dodávati potřebu a musila tudíž vpomáhati východní část říše. Tím nastaly ohromné požadavky na železnice, neboť jednorozhodná potřeba bramborů pro armádu v polí činila přes dva miliony tun, z čehož aspoň polovina musila býti dodána v krátké době od počátku sklizně do započetí mrazů.

S přechováváním bramborů přes zimu nabyly polní armády velmi smutných zkušeností. Za pomoci zemědělských znalců vykonány pečlivě přípravy pro zakopání bramborů do země. Ale brambory k přezimování určené docházely špatně přebrané a znečištěné, namrzlé a zmoklé, takže nebylo ani možné je uložit. Velká část byla zkrmena, značná část zahozena.

Účinnou pomoc mohly poskytnouti bramborové přípravky, zvláště bramborová mouka. Takové přípravky nebyly sice oblíbeny, ale vojsko by jim bylo zvyklo. O otázce výroby ve velkém rozsahu bylo sice před válkou uvažováno, ale k praktickému řešení nedošlo. Výkonnost továren na výrobky ze sušených bramborů byla nepatrná. A tak byly dokonce i na Balkán a do Karpat dováženy čerstvé brambory.

K. Zásobování zeleninou.

Z tvrdé zeleniny byla dovážena ze zahraničí jen rýže. Nudle, kroupy, krupice a ječná kaše mohly býti vyráběny v Německu pro nedostatek obilí jen v omezeném množství. Proti sušené zelenině mělo vojsko zřejmý odpor.

Abý jídelní lístek nebyl přespříliš jednotvárný, stanovilo ministerstvo války měsíčně, jak a které druhy zeleniny třeba vojsku vydávati. Na měsíc leden 1918 byl na př. stanoven tento plán:

1½ dávky rýže po	125 g,
1½ „ luštěnin po	250 g,
4½ „ krup po	125 g,
2 „ nudlí po	200 g,
4 „ sušené zeleniny po	60 g,
1 dávka ovoce po	125 g,
1 „ zelí po	200 g,
6—7 dávek mouky po	250 g,
8 „ bramborů po	1500 g.

Velké oblibě se těšila ovšem čerstvá zelenina. Kde byla vojenskému oddílu dána možnost, aby si sám pěstoval zeleninu, učinil tak. Zelinářské zahrady byly ošetřovány s velkou péčí a námahou.

L. Zásobování nápoji.

Jako nápoj byla to především káva. S počátku patřilo muži denně 25 g zrnkové kávy, později 15 g a ta byla ještě nahrazována sladovou kávou.

Místo kávy mohl býti vydáván čaj; počáteční dávka 3 g byla snížena na jaře 1918 na 1 g.

Vino bylo povolováno hlavním velitelem jako přídatek jen při zvláštních námáhách. Generální intendant zabavil na západním bojišti všechny zásoby vína a nakoupil také značné množství v Uhrách.

Zásobování pivem bylo zvlášť dobře upraveno. Na počátku války objednávala si vojsková tělesa pivo přímo ve velkých pivovarech, ale již roku 1915 bylo opatřováno jednotně. Etapní intendanté objednávali je u příslušného proviantního skladu v zápolí a ten dostával přiděl od ústředny pro nákup piva. V květnu 1916 bylo vydáváno muži měsíčně ještě 6 l piva, roku 1927 již jen 4 l a na jaře 1918 hrozilo již úplné zastavení dovozu. V obsazeném území pracovaly pro vojsko četné zabavené pivovary, a to na západní frontě 15 s měsíční výkonností 23.000 hl, na východě 4 s měsíční výkonností 6.000 hl.

Značné úsilí vynaloženo na zásobování minerální vodou, po níž byla v horkých měsících velká poptávka. V červnu 1915 bylo v obsazeném území na západní frontě v chodu 80 továren, které vyráběly denně 275.000 lahví minerální vody.

I ovocné šťávy byly vydávány; k výrobě použito ovoce, kyseliny vinné a citronové.

M. Zásobování kuřivem.

Na naléhavou žádost vojska byla zavedena v únoru 1915 dávka kuřiva, skládající se z 2 doutníků a 2 cigaret, nebo 30 g dýmkového nebo 5 g šňupavého tabáku.

Přes velký nedostatek surovin dostávalo vojsko ještě roku 1918 měsíčně 138 milionů doutníků, 555 milionů cigaret a 810 tun polního tabáku.

Využití obsazených krajů k zásobování vojska kuřivem setkávalo se s mocným a úspěšným odporem německého domácího průmyslu. Přímé použití nikoli nepatrné belgické žně bylo zamezeno a i výroba tabákové továrny, zřízené etapním intendantem ve Skoplji, byla velmi ztížena.

N. Zásobování markytánským zbožím.

Nepředvídaného významu dosáhl za světové války prodej markytánského zboží, a to jak předmětů denní potřeby, tak potravin a poživatin. Na počátku války sjednaly jednotlivé armády smlouvy s velkými firmami, které připravily na určitých místech zboží ku

prodeji. Vojenské důvody a nutnost, chrániti vojsko před vykořisťováním, způsobily, že generální intendant zakázal v září 1914 obchod za frontou. Dovoz markytánského zboží byl upraven pravidelnou cestou přes zápolní proviantní sklady a polní sklady do prodejen těles. Proviantní sklady nemohly ovšem vyhověti podrobným přáním těles a jednotlivých labužníků tak jako soukromé firmy. Hromadné zásobování bude mít vždy vadu jistě jednostrannosti. A proto se pokoušela tělesa, divise a i etapy, aby opatřila žádané zboží přímo vlastními nakupovači. To bylo příčinou četných nenáležitostí, jako poškozování vojska, nekontrolovatelné a podloudné obchody, neoprávněné cesty vojenských osob, nestejné vybavení prodejen, stížnosti hůře opatřených těles a jiné.

Při nastalém všeobecném hospodářském nedostatku musil býti omezen přísun potravin do prodejen. Od 1. ledna 1917 byl zakázán prodej jedlých tuků, kávy, čaje, kakaa, kondensovaného mléka a kořalky. Další omezování následovala.

Markytánské prodejny byly jako v míru soukromou věcí těles a přebytky náležely tělesu. Situace si vynutila, že prodejny měly různé obraty, aniž kdo na tom měl vinu. Některé z nich zůstaly déle na místě, mohly se lépe zařídit, měly lepší zdroje a lepší spojení. Proto více vydělávaly a poskytovaly svému tělesu ze svých přebytků větší peněžité částky. Tak vznikly u některých útvarů velmi značné černé fondy, které nebyly v zájmu vojenské správy.

Prodejny těles se měly zrušiti a za to zříditi vojenské prodejny, které by byly k dispozici nejbližším jednotkám. Co zbytečných přesunů, zabalování a vybalování zboží mohlo býti takto ušetřeno při přemístění útvarů.

Zkušenosti ze světové války shodují se v tom, že pro moderní armády takové prodejny jsou doporučitelné.

O. Zásobování ovsem.

Ještě nepříznivěji než výživa muže utvářila se výživa koní. Po vyhlášení mobilisace dostávali těžcí koně 12 kg, ostatní 6 kg ovsu denně. Značná část koní dostávala více ovsu než mohla strávit.

Při takovém nesmyslném hospodářství hrozil již v lednu 1915 nedostatek, a proto v březnu snížena dávka na 6 kg pro těžké a na 3 kg pro ostatní koně.

Situace byla rok co rok horší, koně hladověli, pomoci nebylo.

Oves nebylo možné nahraditi jiným přiměřeným krmivem, neboť žito, pšenice, ječmene a kukuřice musilo býti použito k výživě lidí a otrub získáno pro vysoký výmel málo.

Proto byly sledovány s neobyčejným zájmem pokusy, jež se zabývaly rozložením celulosy ve slámě a dřevu. Potřebné podmínky byly zakládány však tuze zdlouhavě, takže neměly značnějšího výsledku.

Další pokusy byly činěny se zkrmováním listí. Ukázalo se, že lze listí snadno stlačit do tvaru briket a tak umožniti dopravu bez obalu, aniž bylo třeba mnoho prostoru. Listí bylo nutno usušiti a semlít. K odstranění přihořklé příchuti přimícháno 10% melasy. Po řádné propagaci nashromáždily děti značné zásoby. Nastaly však jiné překážky. Scházely sušárny, mlýny, lisy a především uhlí, jehož bylo třeba velké množství: 1000 tun na 4000 tun listí. Zatím co shromažďování pokračovalo úspěšně, pokulhávalo zpracování. Na frontu odesláno sotva 2 tisíce tun briket.

Další náhrada za oves skýtala moučka, vyráběná z jatečných odpadků, krve, zdechlin a obsahu žaludků hovězího dobytka.

Jedna zkušenost je všem druhům náhražkových krmiv společná, totiž ta, že je nikdo neuznával za hodnotné. Jejich nejhorším nepřítelem byl předsudek toho, kdo koně ošetřoval. Zkrmování náhražkového krmiva vyžaduje trpělivosti a pečlivé přípravy.

Příloha 1.

Denní dávka vojína v poli
v listopadu 1917.

D r u h		Gramů	P o z n á m k y
Chléb		600	základní dávka
Čerstvé maso		250	6 × týdně
Tvrdá zelenina (rýže, kroupy, krupice)		125	nebo 250 g luštěnin „ 60 g sušené zeleniny „ 200 g nudlí „ 450 g kyselého zelí „ 1500 g bramborů
T u k y	máslo	55	3 × za měsíc
	sádlo	55	12 × za měsíc
	salámové konzervy	125	10 × za měsíc
Marmeláda		30	15 × za měsíc
Cukr		35	
Káva		15	
Kuřivo		2 doutníky a 2 cigarety	nebo 30 g dýmkového tabáku „ 5 g šňupavého „

P. Zásobování senem.

Německý předpis o výživě za války připouštěl, že 500 g ovsu může být nahrazeno 1½ kg sena. Předpokládalo se, že toto množství bude získáno v poli vždy. Ale bylo tomu tak jen zřídka. Někde bylo dosti sena, nemohlo však býti závčas sklizeno, jinde zase zne-možnily dopravní poměry zužitkování sklizně.

Přes to však poskytlo obsazené území pro výživu zvířat polních armád ze sklizně 1916 skoro milion tun sena a více než 600 tisíc tun krmné slámy. Ze zápolí dovezeno 700 tisíc tun sena a 500 tisíc tun slámy.

Velmi špatná sklizeň roku 1917 poskytla již jen polovinu vý-těžku v obsazeném území; dovoz se sice zvýšil, ale potřeba hrazena nebyla.

Rok 1918 nepřinesl žádného zlepšení.

Potřeba sena armád v poli byla tak ohromná, že ji doprava nemohla zdolat. Bylo-li při všeobecné nouzi o krmivo již opatření sena téměř nemožné, vytyčila možnost dopravy hranice, které nedovolily ani plné zachycení pohotových zásob.

Příloha 2.

Dávka občana v zápolí
v listopadu 1917.

D r u h	Období	P r o			
		normálně pracující	těžce pracující	velmi těžce pracující	dospívající od 12. do 18. roku
		g r a m ů			
Chléb	týdně	1950	2925	3900	2440
Maso	„	250	300	350	250
Tuk	„	62·5	62·5	125	62·5
Brambory	„	2625	5250	5250	2625
Cukr	měsíčně	750 až 800	750 až 800	750 až 800	750 až 800
Těstoviny nebo kroupy nebo krupice	„	250 až 1250	250 až 1250	250 až 1250	250 až 1250

Q. Závěr.

Celkem možno říci, že výživa německého vojína za světové války ač mnohdy nedostatečná, byla přec jen lepší než výživa občana v zápolí. Vojín v poli s nejnižší dávkou chleba byl postaven na rovné těžce pracujícímu dělníku. Dávka chleba vojína ve službě namáhavě byla dvakrát, dávka masa šestkrát, dávka tuku třikrát větší než normální dávky civilní. I pro koně byla polní dávka průměrně dvakrát větší než v zápolí.

Strava německého vojína byla za války často veřejně kritizována. Mnoho novinářských zpráv bylo vyvráceno. Z vyšetřování která byla prováděna na náрек vojáků v dopisech, vyšlo velmi často najevo, že příčiny je třeba hledati i v okamžitých náladách, ba i v touze vzbuditi soucit.

Jest ovšem pravda, že německé vojsko za světové války hladovělo. I při výborné organizaci a v dostatku nelze se tomu vyhnouti aby ta neb ona jednotka, v té neb oné situaci nehladověla.

Při všeobecném hospodářském nedostatku, jaký nastal v německé říši za světové války následkem blokády, došlo konečně k tomu, že voják nebyl živen tak, jak toho bylo nezbytně třeba.

Špatná výživa vykonala své neúprosné dílo: podkopala kázeň vojska, způsobila rozvrat armády.